

ФОРМУВАННЯ ІНФОРМАЦІЙНОЇ КУЛЬТУРИ МАЙБУТНІХ ВЧИТЕЛІВ ІСТОРІЇ У СОЦІОКУЛЬТУРНОМУ ПРОСТОРИ ПЕДАГОГІЧНОГО ВНЗ

Необхідність дослідження теоретичних і практичних аспектів формування інформаційної культури майбутнього вчителя історії ми пов'язуємо насамперед з бурхливим розвитком інформаційних та комунікаційних технологій, з перетворенням нашого суспільства в інформаційне, тобто таке, в якому змістом професійної діяльності більшості працівників є одержання, обробка, зберігання та розповсюдження інформації.

Сучасні процеси становлення інформаційного суспільства, глобалізації та інформатизації в освіті зумовили нові вимоги і до професійної діяльності та підготовки вчителя історії. Аналіз професіографічних вимог до вчителя-історика дозволяє нам стверджувати, що інформаційна культура є важливою складовою професіоналізму вчителя історії, його загальної та професійної культури, має бути сформованою у процесі професійної підготовки.

Отже, актуальність наукового дослідження змісту і умов формування інформаційної культури майбутнього вчителя історії у дидактичному та соціокультурному середовищі педагогічному ми визначаємо з огляду на сукупність таких протиріч:

- між бажаним рівнем розвитку інформаційної культури у майбутніх вчителів історії та недостатньою спрямованістю навчально-виховного процесу педагогічних ВНЗ на її формування;
- між існуючим розумінням сутності та вимог до інформаційної культури майбутнього вчителя історії та сучасним рівнем наукового обґрунтування її змісту;
- між потребами та реальним рівнем забезпечення інформатизації соціокультурного простору у ВНЗ в контексті формування у майбутніх учителів історії інформаційної культури.

Протягом 80-х – 90-х років ХХ століття у науковій періодиці, зокрема, у статтях А. Єршова, Е. Семенюка, В. Вохрищева було зроблено спробу визначити зміст інформаційної культури особистості та дослідити механізми її формування. При цьому наголос робився на вивченні особливостей так званого програмного стилю мислення, взаємозалежності інформаційної і технологічної культури, ролі і місця сучасних інформаційних технологій у становленні особистості сучасного фахівця.

Слід зауважити, що термін «інформаційна культура» було введено до

наукового тезаріусу лише у 70-х роках минулого сторіччя і зараз, незважаючи на те, що поняття широко використовується, відсутня єдина точка зору стосовно його значення і сутності. Одним з перших термін «інформаційна культура» в вітчизняній науковій літературі використано в монографії Г.Воробйова. Автор переважно торкнувся питань про природу інформації, про інформаційні потоки, про вимоги до інформації.

Протягом останнього десятиріччя наукові дослідження цієї проблеми активізувалися. Зокрема, особливості формування інформаційної культури у студентів вищих навчальних закладів досліджували М. Жалдак, М. Близнюк, Г. Вишпинська, А. Столяревська, І. Смирнова, Ю.Вороніна. Проблемам інформатизації освіти присвячені наукові дослідження С. Дорогунцов, В. Куценко, Л. Калініна, А. Гуржій, В. Биков, В. Гапон, М. Плєскач. Окремі аспекти формування інформаційної культури у майбутніх вчителів історії досліджували О. Мокрогуз, Т. Ладиченко, О.Барладін, Л. Даценко. Проте, аналіз вищезгаданих праць дозволяє констатувати, що зміст інформаційної культури майбутнього вчителя історії залишається предметом наукової дискусії і потребує подальшого обґрунтування і деталізації.

Відповідно метою дослідження у даній статі обрано вивчення змісту інформаційної культури майбутніх учителів історії та теоретичних засад оптимізації умов її формуванні в едукативному соціокультурному середовищі педагогічного ВНЗ.

Основними факторами, що визначили виникнення феномену інформаційної культури, є: перехід інформації у сферу найважливіших універсальних категорій суспільного розвитку; зростання об'ємів інформації, інформатизація суспільства, розвиток інформаційної техніки та технології; становлення інформаційного суспільства.

Інформація завжди була важливою та невід'ємною складовою життя людини. Однак до середини ХХ ст. ця категорія не була предметом особливої суспільної уваги та аналізу з точки зору її впливу на особистість та освіту. Не випадково словник В.Даля не містить слова «інформація».

Принципово новий рівень ставлення людства до інформації з'являється після Другої світової війни, коли економічне лідерство почало ототожнюватися з інформаційною продукцією, глибокими знаннями, вмінням швидко накопичувати професійний потенціал за рахунок вмілої обробки інформації. Сьогодні інформація стає одним з найважливіших ресурсів суспільства. Відповідно до цієї тенденції відбувається активне проникнення категорії «інформація» в масову і професійну культуру. Поняття «інформація» використовується в усіх галузях науки і освіти. У наш час воно набуло багатозначності й інтерпретується в залежності від сфери вживання, не має усталеного й вичерпного тлумачення, тому його слід

розглядати, виходячи з аналізу освітньої парадигми на засадах культурологічного підходу.

У найзагальнішому вигляді реалізація культурологічного підходу як методологічної основи формування національної школи означає, що культура повинна стати змістом освіти у цій школі. Отже, становлення нової парадигми в освіті вимагає нової інформаційно-комунікативної культури у вчителів [4].

У цьому плані слід відзначити, що інформаційну культуру як правило розглядають як складову частину більш широкого поняття «культура особистості», тлумачать її як систему особистісних якостей (розуму, характеру, пам'яті), що сприймаються особистістю як суспільно і особистісно значущі цінності.

Розуміння сутності інформаційної культури особистості передбачає насамперед усвідомлення її як одного з проявів загальної культури людини.

Культура є однією з найбільш складних категорій, має багато визначень в межах кількох наукових підходів. Як зазначає А. Арнольдов, в межах предметноцентричного підходу культура розуміється як сукупність матеріальних і духовних цінностей, що представлені у вигляді конкретних результатів і продуктів людської діяльності [1]. У своєму дослідженні ми опираємось на інтерпретацію культури в контексті діяльнісного підходу, адже, як зазначає Дж. Раду, культура є найбільш специфічним проявом людини саме як активної істоти, а «поза людиною, за межами її суспільного буття немає і не може бути культурної творчості» [6]. Ми враховуємо також думку Е. Маркаряна, який пов'язував культуру з технологією відтворення і виробництва певного типу людського суспільства, розглядаючи її не просто як засіб освоєння світу, а як функціональну спрямованість цих засобів на розвиток суспільного цілого, позабіологічно відпрацьований спосіб діяльності [5, 60].

Отже, інформаційна культура як один з проявів «загальної культури» охоплює собою сферу відносин людини, окремих соціальних груп, суспільства до інформації.

У сучасній культурології і науковій педагогіці розрізняють культуру суспільства (цивілізації), соціокультурних груп (субкультури) та культуру особистості. Культура цивілізації розглядається як певна соціальна система, яка містить в собі сукупність духовних, моральних і наукових знань і цінностей, створених людством у процесі суспільно-історичної практики. Під

культурою особистості, як правило, розуміють знання, вміння, навички; рівень інтелектуального, морального і естетичного розвитку; світогляд; способи і форми спілкування, а також особистісні якості, які у всій своїй сукупності реалізуються у діяльності людини.

Відповідно прийнято розрізняти інформаційну культуру особистості, інформаційну культуру певних соціальних груп (майбутніх вчителів), інформаційну культуру суспільства в цілому та соціокультурного середовища (зокрема соціокультурного середовища ВНЗ).

Ми враховуємо думку А. Суханова, що інформаційна культура суспільства – це «рівень досягнутого у розвитку інформаційного спілкування, а також характеристика інформаційної сфери життєдіяльності людей, у якій ми можемо відзначити ступінь досягнутого, ступінь прогнозування майбутнього»[8].

Г.П. Вишпинська інформаційну культуру особистості визначає як комплексну характеристику особистісних і професійних якостей, які відповідають вимогам суспільної і професійної діяльності, де визначальним чинником є всебічна інформація [2].

На думку М.І. Жалдака, Ю.І. Машбиця, С.О. Гунько, «інформаційна культура вчителя» – професійна здатність педагога на основі глибокого розуміння інформації, знань, вмінь, навичок її обробки та зберігання ефективно здійснювати навчально-виховний процес [3, 5].

Узагальнення результатів досліджень згаданих науковців дозволяє констатувати, що зміст інформаційної культури майбутнього вчителя історії детермінований, як загальнокультурним розвитком особистості, вимогами до майбутньої професійної діяльності, так і розвитком інформаційної культури суспільства та соціокультурного середовища ВНЗ, у якому відбувається професійне становлення особистості майбутнього фахівця. Враховуючи це ми вважаємо, що інформаційну культуру майбутнього вчителя історії слід розглядати як складову його професійно-педагогічної культури, яка формується внаслідок залучення до професійної освіти та соціалізації у соціокультурному середовищі ВНЗ (у процесі сприйняття соціально-професійних норм, цінностей, традицій).

При цьому ми спираємось на визначення сутності і змісту професійно-педагогічної культури у наукових працях В.О. Сластьоніна [7], І.Ф. Ісаєва та ін, де цей феномен розглядається як складне системне утворення, що представляє собою упорядковану сукупність загальнолюдських ідей, професійно-ціннісних орієнтацій і якостей особистості, універсальних способів пізнання і гуманістичної технології педагогічної діяльності.

Аналіз і узагальнення вищезазначених теоретичних підходів та вимог до професійної освіти і діяльності майбутнього вчителя – історика дозволяє нам визначити, що інформаційна культура майбутнього вчителя історії є складовою його професійно-педагогічної культури, складним особистісним новоутворенням, що змістовно охоплює інформаційну компетентність (знання і вміння працювати в інформаційному полі), ціннісні орієнтації, мотиви та зразки діяльності в інформаційному середовищі, механізми соціокультурної регуляції, особистісні якості і характеристики.

У структурі інформаційної компетентності майбутніх учителів історії ми вважаємо за доцільне виділити такі компоненти:

- інформаційну компетентність (знання, вміння, навички і пов'язані з ними якості, здібності і характеристики, що у сукупності визначають здатність особистості ефективно діяти у інформаційному полі, здобувати, інтерпретувати і використовувати у навчальній і практичній діяльності професійно значущу інформацію);

- праксеологічний компонент, який складається з системи практичних вмінь і навичок, регулює реальну і потенційну поведінку, визначає готовність систематично використовувати різні джерела інформації й інформаційні технології у професійних цілях та у процесі самовдосконалення;

- ціннісно-мотиваційний компонент, який утворюють системи ціннісних орієнтацій та особистісних мотивів, які визначають ціннісне толерантне ставлення до історичної інформації, об'єктів, явищ в інформаційному і навчальному середовищі, позиції інших людей; потребу в постійному оновленні знань про можливості застосування інформації та інформаційних технологій в професійному та загальнокультурному середовищі; повагу до інтелектуальної власності інших суб'єктів, коректне їх використання; відповідальність за наслідки своєї інформаційної діяльності;

- особистісні якості, здібності, характеристики (активність, відповідальність, дисциплінованість, пам'ять, увага, акуратність, самостійність, мислення, працелюбність, вимогливість);

- комунікативну культуру.

Відповідно до змістовних характеристик умовою ефективного формування інформаційної культури майбутніх учителів історії є інформатизація освітньо-виховного середовища ВНЗ. Насамперед мова йде про забезпеченість майбутніх учителів якісними інформаційними ресурсами, під якими слід розуміти це продукт інтелектуальної діяльності суспільства; запаси професійно важливої інформації, що є в наявності, зафіксовані на будь-якому носіїві і придатної для збереження та використання.

Дотримання цієї умови дослідники пов'язують насамперед з інформатизацією вищої професійної освіти. Оскільки в широкому розумінні інформатизація це організований соціально-економічний процес створення оптимальних умов для задоволення інформаційних потреб та реалізації прав особистості на використання інформаційних ресурсів цивілізації, інформатизація вищої освіти пов'язана насамперед із активним запровадженням сучасних інформаційних технологій.

Безумовно, сучасні інформаційні технології тісно пов'язані з розвитком комп'ютерної техніки, забезпечення вільного доступу студентів до якої є необхідною умовою створення сучасного освітнього інформаційного середовища ВНЗ. Проте в першу чергу майбутнього вчителя слід навчити самому обробляти інформацію, а потім вже використовувати інформацію як інструмент більш ефективної обробки. Необхідно, щоб у процесі професійної освіти вони не тільки засвоювали сучасне програмне забезпечення, необхідне для вирішення професійних завдань і чітко усвідомлювали динаміку інформаційних процесів і технологій, але й були здатними активно використовувати набуті можливості і компетентності у професійно-педагогічній діяльності, готовими до засвоєння нових програм після закінчення університету.

Розгляд інформаційної культури з більш широких рівнів (інформаційної культури цивілізації, професійного соціокультурного середовища), дозволяє виокремити такі особливості інформаційної культури майбутнього вчителя історії, як: цілісність інформаційної картини світу (розуміння історичного процесу як розвитку людства як органічної і єдиної системи), продуктивне використання різних джерел інформації (друковані видання, Інтернет, телебачення тощо), етичне ставлення до відбору інформації, критичне ставлення до інформації, орієнтація на гуманістичні цінності, діалогічність мислення, ставлення до інформації з позицій особистісного і професійного саморозвитку тощо.

Оволодіння майбутнім вчителем такими характеристиками інформаційної культури можливе за умови не тільки відповідної організації навчального процесу у ВНЗ, але й за умов сприйняття відповідних цінностей і норм, зафіксованих у професійно-педагогічній культурі у процесі соціалізації.

У цьому плані, безумовно, слід звернутися до «когнітивної» моделі соціалізації, розробленої відомими психологами: А. Маслоу, Ж. Піаже, К. Роджерсом. Вона побудована на ідеї, що поведінка особистості

детермінована її знаннями, сукупність яких утворює у свідомості картину світу і визначає поведінку людини. Головним аспектом соціалізації при цьому є розвиток свідомості, мислення, пізнавальних, моральних та емоційних структур особистості. Опіраючись на ідею самоактуалізації особистості в процесі її соціального визрівання, А. Маслоу і К. Роджерс стверджували, що її природні внутрішні сили в змозі самотужки реалізувати соціалізацію індивіда, а засоби, фактори та агенти соціалізації не повинні заважати цим силам.

Науковці розрізняють не спрямовану і спрямовану форми соціалізації. Ми вважаємо, що у процесі формування інформаційної культури майбутніх учителів історії є потреба у реалізації обох згаданих форм, спонукання і спрямування особистості на активну діяльність в інформаційному середовищі. У цьому контексті важливого значення набуває мотиваційний компонент, який сприяє формуванню у студентів переконань у значущості інформаційних знань і умінь як основи досягнення успіхів у будь-якому виді діяльності, становленню інформаційного світогляду у майбутніх учителів.

Спрямована форма соціалізації пов'язана насамперед з реалізацією педагогічних технологій, що передбачає задіяння певної сукупності методів і засобів, які забезпечують досягнення чітко визначеного результату. У цьому плані слід відзначити, що процес формування інформаційної культури майбутнього вчителя історії лише тоді набуває статусу технології, коли визначена програма діяльності з чітко поставленою метою, встановленою послідовністю дій, що ведуть до досягнення цієї мети (навчальна програма), наявні засоби реалізації поставленої мети (навчально-методичні, технічні), визначені вимоги до кінцевого результату (знанням, вмінням, компетентностям) на кожному етапі навчання, існує інструментарій визначення рівнів сформованості інформаційної культури.

Висновок. Таким чином, інформаційна культура майбутніх учителів історії є важливою складовою їхньої професійно-педагогічної культури, складним особистісним утворенням, що має свою структуру, і ефективно формується за умов створення відповідного освітньо-культурного середовища у ВНЗ, задіяння системи стимулів і засобів їхньої спрямованої і неспрямованої соціалізації, необхідних педагогічних технологій.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Арнольдов А.И. Человек и мир культуры. Введение в культурологию. –

М.: МГИК, 1992. – 299 с.

2. Вишпинська Г.В. Формування інформаційної культури особистості майбутнього офіцера: Автореф. дис. ...канд. пед. наук: 13.00.02. / Національна академія Прикордонних військ України – Хмельницьк, 2003. – 23 с.
3. Державний стандарт загальної середньої освіти(проект): інформатика // За. ред. М.І. Жалдака. – Освіта України. – 1997. – № 32. – 8 серпня.
4. Корнеенков С.С. Эволюция психолого-педагогических парадигм обучения // Дистанционное обучение. – 2002. – № 12. – С. 33-38.
5. Маркарян Э.С. Теория культуры и современная наука. – М.: Мысль, 1983. – 284 с.
6. Раду Дж. Идея культурного прогресса в современном мире. – М.: Прогресс, 1984. – 176 с.
7. Сластьонин В.А. Формирование профессиональной культуры учителя. – М.: Прометей, 1993. – 177 с.
8. Суханов А.П. Информация и прогресс. – Новосибирск: Наука, 1988.